

<http://dx.doi.org/10.16926/gea.2024.02.02.09>

Tomasz BOJANOWSKI

<https://orcid.org/0000-0001-8294-0968>

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

e-mail: tomaszbojanovski@gmail.com

Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości – perspektywa karnoprosesowa

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest analiza udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości z perspektywy karnoprosesowej. Autor omawia uprawnienia obywateli wynikające z powszechnie obowiązujących przepisów. Analizowane są uprawnienia wynikające z dwóch naczelnych zasad procesu karnego – publiczności i współdziałania z obywatelami. Następnie przechodzi do szczegółowego omówienia instytucji charakterystycznych dla postępowania karnego – udziału przedstawiciela społecznego oraz ławników. Artykuł wieńczy podsumowanie oraz wnioski *de lege ferenda* wskazujące na potencjalne kierunki zmian, które mogą wzmocnić udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości z korzyścią funkcjonowania demokratycznego państwa prawnego.

Słowa kluczowe: Wymiar sprawiedliwości, obywatel, ławnicy, organizacja społeczna, postępowanie karne, proces karny.

Wstęp

Spółeczeństwo obywatelskie stanowi w Polsce wartość szczególną, co wynika z szeregu przepisów Konstytucji RP¹. Ustrojodawca postanowił wyposażać obywateli w szczególne kompetencje gwarantując ich źródło na poziomie ustawy zasadniczej, co świadczy o ich istotnej roli w sprawowaniu władzy w demokratycznym państwie prawnym².

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471, z 2009 r., Nr 114, poz. 946.

² Zob. J. Skorupka, *Jawność procesu karnego w toku jego historycznych zmian*, [w:] J. Skorupka (red.), *Jawność procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 29. 3 K. Nowicki, *Jawność zewnętrzna po-*

W kontekście niniejszego opracowania fundamentalne znaczenie ma art. 182 Konstytucji RP, który wprost wskazuje, że udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa. W istocie jest to szereg ustaw³, ponieważ obywatele biorą udział w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości zarówno w postępowaniu administracyjnym (także sądowo-administracyjnym)⁴, cywilnym⁵, jak i karnym⁶. W każdym z wymienionych powyżej postępowań gwarantem obecności czynnika społecznego jest zasada publiczności (jawności), która nie ma charakteru absolutnego, a jej realizację możemy dostrzec od takiej instytucji jak udział publiczności w rozprawach aż po udział przedstawiciela społecznego w konkretnym postępowaniu⁷. Ponadto możemy zaobserwować także widoczne działanie zasady współdziałania.

Niniejsze opracowanie skupi się na omówieniu udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości z perspektywy procesu karnego. Dlatego poza

stępowania sądowego, [w:] J. Skorupka (red.), *Jawność procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 311. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2006, s. 66; A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1984, s. 222; F. Prusak, *Czynnik społeczny w procesie karnym*, Warszawa 1975, s. 6; K. Wieczorek, *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w polskim i amerykańskim procesie*, Warszawa 2012, s. 9; A. Sakowicz, [w:] A. Sakowicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz* 2016, wyd. 7, Warszawa 2016, s. 24–25; W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna*, t. 1, Poznań 1996, s. 121–122; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, wyd. 6, Warszawa 2014, s. 56; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego, t. 1: Komentarz do artykułów 1–296*, wyd. 4, Warszawa 2011, s. 50.

³ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 334, z późn. zm.; Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 572, z późn. zm.; Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 935, z późn. zm.; Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550, z późn. zm.; Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 37, z późn. zm.

⁴ M. Banasik, *Udział organizacji społecznej w postępowaniu administracyjnym*, „Internetowy przegląd prawniczy TBSP UJ” 2012, nr 1(8), s. 4–17; K. Wieczorek, *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w polskim i amerykańskim procesie karnym*, Szczecin 2012, s. 10; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013, s. 68; B. Janusz-Pohl, *Zasada udziału czynnika społecznego*, [w:] P. Wiliński (red.), *System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014, s. 1433; B. Nizieński, *Przedstawiciel społeczny w praktyce sądów*, [w:] B. Hołyst (red.), *Spółeczne przeciwdziałanie przestępczości. V Kongres Kryminologiczny Państw Socjalistycznych*. Zakopane, 27–29 czerwca 1978 r., Warszawa 1980, s. 338

⁵ J. Jagieła, *Udział organizacji pozarządowych w postępowaniu cywilnym dla ochrony praw obywateli*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Administracji AJD w Częstochowie – Gubernaculum et Administratio” 2014, 1(9), s. 19–68.

⁶ W. Daszkiewicz, *Przedstawiciel społeczny w procesie karnym*, Warszawa 1976; A. Wierciński, *Przedstawiciel społeczny w polskim procesie karnym*, Poznań 1978; M. Jakubik, *Przedstawiciel społeczny w postępowaniu karnym*, Poznań 2014, s. 34–37.

⁷ R. Piotrowski (red.), *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2021, s. 51–74.

przedmiotem opracowania pozostanie szereg istotnych zagadnień, które nie dotyczą tematyki karnoprosesowej, ale wymagają ogólnego naświetlenia.

Należy wskazać, że w postępowaniu administracyjnym organizacja społeczna może domagać się wszczęcia postępowania i dopuszczenia jej do udziału na prawach strony. Co więcej organizacja społeczna nie biorąca udziału w postępowaniu na prawach strony, może za zgodą organu administracji publicznej przedstawić temu organowi swój pogląd w sprawie⁸. Podobnie organizacja społeczna może wziąć udział w postępowaniu sądowo-administracyjnym, co stwierdził Naczelny Sąd Administracyjny w postanowieniu z dnia 23 września 2016 r. sygn. II OZ 972/16⁹, wskazując, że: „Kwestia dopuszczenia do udziału w postępowaniu sądowym organizacji społecznej została uregulowana w art. 33 § 2 PPSA, zgodnie z którym organizacja społeczna może zgłosić swój udział w postępowaniu sądowym, w sprawach innych osób, jeżeli sprawa dotyczy zakresu jej statutowej działalności. [...] Udział organizacji społecznej musi odpowiadać celowi sądownictwa administracyjnego, tj. sprzyjać realizacji „sądowej kontroli administracji”. Organizacja społeczna może działać na rzecz jednej ze stron, wzmacniając jej pozycję w postępowaniu, a może też nie wiązać swoich czynności procesowych z interesami żadnej ze stron, mając na uwadze tylko zachowanie wymagań interesu społecznego.

Z kolei w postępowaniu cywilnym czynnik społeczny objawia się w postaci udziału ławników w określonych postępowaniach, a także uprawnieniu do wszczęcia postępowania oraz wzięcia udziału w toczącym się postępowaniu przez organizację społeczną w przypadku, gdy ich zadanie statutowe nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej oraz zezwala na to przepis szczególny¹⁰.

W niniejszym artykule omówiony zostanie udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu karnym. Autor wyłoży najważniejsze kwestie wynikające z zasady publiczności i współdziałania z obywatelami w kontekście tytułowego zagadnienia, a także omówi rolę i pozycję przedstawiciela społecznego oraz ławników jako czynnika społecznego w postępowaniu karnym. Przedstawione zostaną również wnioski *de lege ferenda* w zakresie zwiększenia udziału czynnika społecznego w postępowaniu karnym poprzez odniesienie się do propozycji zmian w omówionych instytucjach oraz z uwzględnieniem instytucji występujących w innych systemach tj. sędziów i sądów pokoju, a także sądów przysięgłych. Artykuł zostanie oparty na tezie, w myśl której polski system prawa

⁸ G. Łaszczycza, C. Martysz, A. Matan, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2007, s. 342.

⁹ Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 23 września 2016 r. sygn. II OZ 972/16, LEX nr 2494181.

¹⁰ K. Gajda-Roszczyńska, *Udział organizacji społecznych w sądowym postępowaniu cywilnym – uwagi de lege lata oraz de lege ferenda*, [w:] K. Markiewicz (red.) *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej* pod, Warszawa 2011, s. 256 i n.

karnego procesowego gwarantuje szeroki udział czynnika społecznego, co ma korzystny wpływ dla rozstrzygania spraw karnych. Wiodącą metodą badawczą będzie egzegeza wybranych aktów normatywnych tj. metoda formalno-dogmatyczna. Subsidiarnie wykorzystana zostanie metoda teoretyczno-prawna i historyczno-prawna.

1. Realizacja zasady publiczności

Zasada publiczności jest nieskodyfikowaną naczelną zasadą procesu karnego, nazywaną także zasadą jawności. Co istotne już sama w sobie jest formą, a także gwarantem udziału czynnika społecznego w postępowaniu karnym. Jest to dyrektywa, zgodnie z którą społeczeństwo ma dostęp do wiadomości o postępowaniu karnym¹¹ i wyraża się w udostępnieniu nieograniczonej liczbie osób dostępu do czynności procesowych.

Jeśli chodzi o wymiar międzynarodowy, to zasada publiczności ma umocowanie w dwóch istotnych aktach prawa międzynarodowego - wynika z art. 14 ust. 1 zd. pierwsze Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych¹² oraz art. 6 ust 1 zd. drugie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹³.

Przechodząc na grunt krajowy, należy wskazać, że wynika ona bezpośrednio z kilku przepisów. Należy zacząć od fundamentalnego art. 45 ust. 1 Konstytucji RP¹⁴, który stanowi, że każdy ma prawo do jawnego rozpatrzenia sprawy¹⁵.

Powyższe przepisy są szkieletem dla regulacji karnoprosesowych, które wynikają z treści kilku przepisów Kodeksu Postępowania Karnego¹⁶ (dalej „KPK”). Po pierwsze art. 355 KPK, który stanowi o jawności rozprawy i jej ograniczeniach oraz art. 356 KPK, który doprecyzowuje kwestie jawności rozprawy poprzez odniesienie jej tylko do osób pełnoletnich i nieuzbrojonych. Jednakże zgodnie z brzmieniem tego przepisu na drodze wyjątku przewodniczący może zezwolić na obecność podczas rozprawy osobom małoletnim oraz osobom obowiązany do noszenia broni. Co istotne art. 356 KPK wskazuje, że zasada publiczności nie jest absolutna tj. zabraniając udziału w rozprawie osobom znajdującym się w stanie nie licującym z powagą sądu.

¹¹ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces Karny. Zarys Systemu*, Warszawa 2020 s. 325.

¹² Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167

¹³ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284

¹⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471, z 2009 r., Nr 114, poz. 946.

¹⁵ Zob. P. Sarnecki, *komentarz do art. 45 Konstytucji RP*, t. 5, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej Komentarz*, Warszawa 2002, s. 1 i n.

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 17, z późn. zm.

Z kolei art. 357 KPK reguluje udział przedstawicieli środków masowego przekazu w rozprawie oraz dokonywanie przez nich utrwałenia obrazu i dźwięku jej przebiegu¹⁷. Sprawozdawczość prasowa nie ma charakteru absolutnego i jest ograniczana przez sam art. 357 KPK oraz przez przepisy szczególne ustawy Prawo prasowe¹⁸. Do przepisów, które stanowią trzon kodeksowej zasady publiczności, należy dodać także art. 358 KPK dopuszczający możliwość utrwalania przebiegu rozprawy za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk w przypadku, gdy nie przemawia przeciw temu wzgląd na prawidłowość postępowania. Konieczne jest przytoczenie także art. 364 § 1 KPK, który stanowi, że wyrok ogłasza się jawnie.

Z tak przedstawionego całokształtu regulacji wynika gwarancja publiczności polskiego postępowania karnego. Co więcej w piśmiennictwie wskazuje się, że jawność rozprawy jest najszerszym przejawem udziału czynnika społecznego w procesie karnym¹⁹. Jednak należy mieć na uwadze, że podlega ona ograniczeniom.

Zgodnie z art. 359 KPK wyłączenie jawności rozprawy następuje obligatoryjnie, powodując tajność całej rozprawy w przypadku złożenia wniosku przez prokuratora o umorzenie postępowania z powodu nieczytelności sprawcy i zastosowanie środka zabezpieczającego oraz gdy dotyczy sprawy o pomówienie lub znieważenie, chyba że pokrzywdzony wyraził wolę, aby odbywała się ona jawnie. Obligatoryjne utajnienie rozprawy następuje także, gdy przesłuchiwana jest osoba co do faktów objętych tajemnicą informacji niejawnych o klauzuli tajności „tajne”, „ściśle tajne” lub informacji niejawnych o klauzuli tajności „zastrzeżone”, „poufne”, czy też tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu lub funkcji, chyba że zwolnienie z tajemnicy lekarskiej nastąpiło z szczególnego powodu (art. 181 KPK § 1).

Z kolei do obligatoryjnego utajnienia określonych czynności, czy też części rozprawy dochodzi w przypadku, gdy: 1) odczytywany jest protokół zeznań świadka incognito (art. 393 § 3 KPK) oraz gdy przesłuchiwany jest świadek incognito (art. 184 § 1 i 3 KPK); 2) świadek koronny złoży wniosek o wyłączenie jawności rozprawy na czas jego przesłuchania²⁰; 3) przesłuchuje się pokrzywdzonego lub świadka, który nie ukończył 15 lat w chwili popełnienia czynu, w warunkach określonych w art. 185a § 1-3 lub art. 185b § 1 i 2 KPK²¹.

¹⁷ Zob. S. Waltoś, *Prasa a proces karny*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1986, nr 1, s. 10.

¹⁸ Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe, t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1914, z późn. zm.

¹⁹ Zob. szerzej: L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2006, s. 66; A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1984, s. 222; F. Prusak, *Czynnik społeczny w procesie karnym*, Warszawa 1975, s. 6; K. Wiczorek, *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w polskim i amerykańskim procesie*, Warszawa 2012, s. 9.

²⁰ G. Ociecek, *Instytucja świadka koronnego w ujęciu materialnoprawnym, karnoprocesowym i empirycznym*, Warszawa 2022 s. 101–121.

²¹ T. Bojanowski, *Prawne aspekty roli biegłego psychologa w przesłuchaniu małoletniego świadka*, [w:] M. Wielec, G. Ociecek, B. Oręziak, J. Repeć, K. Łuniewska (red.), *Współczesne problemy procesu karnego*, Lublin 2022, s. 207–218.

Ponadto na podstawie art. 360 KPK sąd może fakultatywnie wyłączyć jawność rozprawy w całości lub w części odpowiednio, jeżeli jawność mogłaby: 1) wywołać zakłócenie spokoju publicznego; 2) obrażać dobre obyczaje; 3) ujawnić okoliczności, które ze względu na ważny interes państwa powinny być zachowane w tajemnicy; 4) naruszyć ważny interes prywatny. Jawność może zostać wyłączona, gdy choćby jeden z oskarżonych jest nieletni lub na czas przesłuchania świadka, który nie ukończył 15 lat oraz na żądanie osoby, która złożyła wniosek o ściganie. Prokuratorowi przysługuje sprzeciw wyłączeniu jawności, wtedy rozprawa odbywa się jawnie.

Nawet w przypadku wyłączenia lub ograniczenia zasady publiczności (jawności) ustawodawca przewidział rozwiązania, które są jej ekwiwalentami²². Na rozprawie mogą być obecne tzw. osoby zaufania – każda ze stron może żądać, aby na sali pozostała jedna osoba zaufania (art. 361 § 1 KPK). Przewodniczący składu orzekającego może także fakultatywnie zezwolić wybranym osobom na udział w rozprawie (art. 361 § 3 KPK). Ponadto na rozprawie mogą być obecne osoby, które sprawują wewnętrzny nadzór administracyjny tj. prezes sądu i osoby przez niego wyznaczone. (art. 37 § 1 PUSP). Nie można zapomnieć także o jawnym ogłoszeniu wyroku.

Na marginesie trzeba zwrócić uwagę, że domeną postępowania sądowego jest jawność, a w przypadku postępowania przygotowawczego i wykonawczego prymat ma zasada tajności²³. Za szeroką realizacją zasady publiczności przemawia szereg kwestii: 1) zwiększenie poziomu kontroli społecznej; 2) pozytywny wpływ na świadomość prawną społeczeństwa; 3) wspieranie pracy organów ścigania; 4) możliwość tzw. rehabilitacji społecznej; 5) spełnienie roli prewencyjnej – obawa przed upublicznieniem wizerunku i tożsamości sprawcy; 6) pozytywny wpływ na prawdziwość zeznań i opinii w toku procesu.²⁴

Z drugiej strony z publicznością wiążą się też negatywy tj. 1) może doprowadzić do ujawnienia niepożądanych faktów w nieodpowiednim momencie procesu; 2) grozi ujawnieniem informacji niejawnych; 3) grozi zniszczeniem strefy prywatnej uczestników procesu; 4) może trwale napiętnować niesłusznie oskarżonego (następnie uniewinnionego); 5) może utrudnić resocjalizację oskarżonego po odbyciu kary. Niniejsze argumenty przemawiają za częściowym utajnieniem fragmentów procesu, lecz nie całego postępowania jurysdykcyjnego²⁵.

²² S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces Karny. Zarys Systemu*, Warszawa 2020 s. 331.

²³ E. Jarzęcka-Siwik, *Ograniczenie dostępu do informacji publicznej o przebiegu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 3, s. 85; R. A. Stefański, *Przestępstwo rozpowszechniania wiadomości z postępowania karnego (art. 241 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 5, s. 17.

²⁴ Zob. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces Karny. Zarys Systemu*, Warszawa 2020 s. 331.

²⁵ Zob. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces Karny. Zarys Systemu*, Warszawa 2020 s. 331.

2. Zarys zasady współdziałania z obywatelami

Zasada współdziałania z obywatelami i instytucjami publicznymi jest naczelną zasadą nieskodyfikowaną. Zostanie ona naświetlona jedynie w zakresie współdziałania z obywatelami jako źródło uprawnień obywateli w procesie karnym. Z zasady współdziałania wynika także zasada udziału czynnika społecznego w postępowaniu karnym, której egzemplifikacją jest instytucja przedstawiciela społecznego i ławników²⁶.

Tak jak w przypadku zasady publiczności wynika ona z szeregu przepisów KPK, które mają angażować obywateli w proces karny. Ściganie przestępstw bez legitymizacji w społeczeństwie byłoby zadaniem trudnym, dlatego ustawodawca ustanowił pewne rozwiązania, które mają zachęcić obywateli do pomocy, czy też udziału w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Faktyczny udział obywateli w postępowaniu karnym jest oczywiście wypadkową szeregu czynników takich jak świadomość prawna społeczeństwa, aktualne realia prawne oraz szereg innych i nie zawsze wynikają z przepisów prawa.

Zasada współdziałania wyraża się przede wszystkim w zawiadomieniu o popełnieniu przestępstwa (art. 304 § 1 KPK). Czyniąc z tej czynności tzw. społeczny obowiązek, którego niedopełnienie nie pociąga za sobą żadnych konsekwencji. Niemniej jednak Kodeks Karny²⁷ przewiduje szereg wyjątków, kiedy brak zgłoszenia się do organu procesowego jest traktowany jako popełnienie przestępstwa, a to nadaje obowiązkowi nałożonemu na obywateli szczególny charakter.

Z realizacji wspomnianego wyżej społecznego obowiązku wynikają pozytywne konsekwencje w postaci ochrony osób, które zdecydowały się na współpracę w postępowaniu karnym. Jest ona zróżnicowana przedmiotowo i podmiotowo i wpływa na to wiele czynników²⁸. W związku z tym np. toku procesu biegłemu przysługuje prawo do zastrzeżenia danych dotyczących miejsca zamieszkania. Ponadto przysługują mu specjalne uprawnienia wynikające z ustawy o ochronie i pomocy pokrzywdzonego i świadka²⁹. Obligatoryjnie i z urzędu utajniane są informacje na temat pokrzywdzonego oraz świadków. Istnieje możliwość dokonania czynności przesłuchania podczas nieobecności oskarżonego lub na odległość, za pomocą środków technicznych. Najwyższym stopniem ochrony jest instytucja świadka incognito (utajniony lub anonimowy)³⁰.

²⁶ M. Wielec, *Wartości analiza z perspektywy osobliwości postępowania karnego*, Lublin 2017, s. 149–277; A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1984, s. 222; F. Prusak, *Czynnik społeczny w procesie karnym*, Warszawa 1975, s. 6; K. Wieczorek, *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w polskim i amerykańskim procesie*, Warszawa 2012, s. 9.

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 17, z późn. zm.

²⁸ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces Karny. Zarys Systemu*, Warszawa 2020 s. 246–248.

²⁹ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, Dz.U. 2015 poz. 21, z późn. zm..

³⁰ Zob. P. Wiliński, *Świadek incognito w polskim procesie karnym*, Kraków 2003.

Poza wskazanymi sposobami aktywizacji społeczeństwa należy przytoczyć dwa szersze zagadnienia, które mają znaczenie w kontekście sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez obywateli – są to instytucje przedstawiciela społecznego i ławników.

3. Przedstawiciel społeczny

Udział przedstawiciela społecznego w postępowaniu karnym kształtują art. 90-91 KPK oraz art. 271 § 1 KPK³¹. Organizacja społeczna może wziąć udział w postępowaniu karnym, gdy zachodzi potrzeba ochrony interesu społecznego lub interesu indywidualnego, objętego zadaniami statutowymi organizacji społecznej, a w szczególności ochrony wolności i praw człowieka (art. 90 § 1 KPK). W zgłoszeniu organizacja społeczna musi wskazać interes społeczny lub indywidualny (objęty zadaniami statutowymi tej organizacji) oraz przedstawiciela, który ma reprezentować tę organizację. Obligatoryjnym elementem zgłoszenia jest odpis statutu oraz upoważnienie przedstawiciela organizacji (art. 90 § 2 KPK).

Ostatecznie sąd decyduje o dopuszczeniu przedstawiciela organizacji społecznej do występowania w sprawie, jeżeli przynajmniej jedna ze stron wyrazi na to zgodę. Przedmiotowa zgoda w każdym momencie może zostać cofnięta. Wtedy sąd powinien wyłączyć organizację społeczną od udziału w sprawie, chyba, że uzna jej udział za leżący w interesie wymiaru sprawiedliwości (art. 90 § 3 KPK). Ponadto sąd na podstawie art. 90 § 4 KPK może z własnej inicjatywy dopuścić organizację do udziału w sprawie bez zgody stron z tych samych powodów, co w art. 90 § 3 KPK. W przypadku stwierdzenia, że wskazany w zgłoszeniu interes społeczny lub indywidualny nie jest objęty zadaniami statutowymi tej organizacji lub nie jest związany z rozpoznawaną sprawą, sąd odmawia dopuszczenia organizacji społecznej w postępowaniu karnym (art. 90 § 5 KPK). Ponadto sąd może ograniczyć liczbę przedstawicieli organizacji społecznych. Dochodzi do tego, gdy jest to konieczne dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. W takim przypadku oskarżyciel i oskarżony na wezwanie sądu wskazują nie więcej niż dwóch przedstawicieli organizacji społecznych, którzy mają występować w sprawie. Brak wskazania przedstawiciela oznacza cofnięcie zgody. Niezależnie od oświadczeń stron sąd może uznać, że udział organizacji społecznych leży w interesie wymiaru sprawiedliwości (art. 90 § 6 KPK).

W przypadku dopuszczenia przedstawiciela społecznego do udziału w postępowaniu przysługują mu następujące uprawnienia: prawo uczestnictwa w rozprawie, wypowiedania się i składania oświadczeń na piśmie (art. 91 KPK).

³¹ K. Woźniewski, *Przedstawiciel społeczny*, [w:] C. Kulesza (red.), *System prawa karnego procesowego*, t. 6, Warszawa 2016, s. 1254–1290

Organizacja społeczna w toku postępowania może udzielić także poręczenia majątkowego³². Zgodnie z art. 271 KPK od organizacji społecznej, której oskarżony jest członkiem, można przyjąć poręczenie, że oskarżony stawi się na każde wezwanie i nie będzie w sposób bezprawny utrudniał postępowania. Organizacja społeczna powinna dołączyć wyciąg z protokołu zawierającego uchwałę o podjęciu poręczenia. Pełnienie funkcji poręczenia nakłada na organizację obowiązki związane z dopilnowaniem, aby oskarżony stawił się na każde wezwanie organów procesowych oraz nie utrudniał w sposób bezprawny postępowania.

Zgodnie zaś z § 2 tego przepisu, do wniosku o przyjęcie poręczenia zespół lub organizacja społeczna dołącza wyciąg z protokołu zawierającego uchwałę o podjęciu poręczenia. W związku z przyjęciem roli poręczyciela na organizacji spoczywa obowiązek dopilnowania, by oskarżony stawił się na każde wezwanie organów procesowych oraz nie utrudniał w sposób bezprawny postępowania i informowania o poczynaniach oskarżonego, które zmierzają do uchylenia się obowiązku stawienia się na wezwanie lub do utrudniania w inny bezprawny sposób postępowania (art. 271 § 3 KPK).

Tak przedstawiony zakres uprawnień stanowi o procesowej roli organizacji społecznej w postępowaniu karnym. Jednak literatura wskazuje, że *de facto* są one martwe³³. Wynika to z uwarunkowania udziału przedstawiciela od woli stron oraz zgody sądu. Należy zastanowić się nad zwiększeniem uprawnień przedstawiciela organizacji społecznej w zakresie obligatoryjnego dopuszczenia go do sprawy w niektórych przypadkach oraz - być może - wyposażenia w prawo do składania niektórych wniosków dowodowych³⁴.

4. Instytucja ławników

Ze sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości przez obywateli kojarzona jest instytucja ławników. Niemniej na przestrzeni ostatnich lat zmiany w przepisach zmierzają w kierunku ograniczenia ich udziału w postępowaniach, co należy ocenić negatywnie³⁵.

Ustawą ogólną, która reguluje pozycję ławników jest Prawo o ustroju sądów powszechnych (dalej „PUSP”). W myśl art. 4 § 1 tej ustawy to obywatele spr-

³² Z. Iwaszkiewicz, *Poręczenie społeczne jako środek zapobiegawczy*, Warszawa 1974, s. 20 i n., 172 i n.

³³ M. Tomkiewicz, *Udział przedstawiciela społecznego w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 7–8, s. 107–120

³⁴ A. Czyżewska-Skalska, *Udział czynnika społecznego w postępowaniu karnym jako gwarancja procesowa dla stron i innych uczestników procesu*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2017, nr 1, s. 7.

³⁵ K.T. Boratyńska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, *Postępowanie karne*, Warszawa 2012, s. 67; S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020, s. 242; S. Waltoś, *W dziesięciolecie obowiązywania Kodeksu postępowania karnego*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 4, s. 6.

wują wymiar sprawiedliwości przez uczestnictwo ławników w rozpoznawaniu spraw przed sądami w pierwszej instancji, jeżeli przepisy ustawy nie stanowią inaczej. Z kolei 4 § 2 PUSP wskazuje na ich rolę i pozycję w postępowaniu sądowym tzn., że przy rozstrzyganiu spraw ławnicy mają równe prawa z sędziami i asesorami sądowymi. Ustawa poświęca cały rozdział (rozdział siódmy) ławnikom. W kontekście ich udziału w postępowaniu karnym istotny jest art. 169 PUSP, który w § 1 stanowi o tym, że dysponują oni przymiotem niezawisłości w trakcie orzekania oraz podlegają jedynie Konstytucji RP oraz ustawom. Nie mogą oni przewodniczyć na rozprawie i naradzie oraz nie wykonują czynności sędziego poza rozprawą, chyba że ustawy stanowią inaczej. Pozostałe przepisy rozdziału siódmego PUSP mają charakter ustrojowo-organizacyjny³⁶.

Przechodząc na grunt procesowy należy wskazać na art. 3 KPK potwierdzający zasadę udziału czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości poprzez określenie, że w granicach ustalonych w ustawie postępowanie karne odbywa się z udziałem czynnika społecznego³⁷. Jak wspomniano wyżej - udział ławników w postępowaniu karnym jest ograniczany na gruncie ustrojowym, ale także procesowym.

Ławnicy biorą udział w sprawach prowadzonych w sądach okręgowych w sprawach o zbrodnie tj. czyny zagrożone karą co najmniej 3 lat pozbawienia wolności. W takich sprawach orzeka skład złożony z jednego sędziego i dwóch ławników (art. 28 § 2 KPK). W sprawach zagrożonych karą dożywotniego pozbawienia wolności sąd proceduje w składzie dwóch sędziów i trzech ławników (art. 28 § 4 KPK). Trzeba także wskazać, że w sprawach szczególnie zawitych lub ze względu na ich wagę w pierwszej instancji można postanowić o rozpoznaniu sprawy w składzie trzech sędziów albo jednego sędziego i dwóch ławników. Ławnicy nie biorą udziału w sprawach w II instancji oraz przy wznowieniu postępowania sądowego lub skargi na wyrok sądu odwoławczego (zarówno w sądach okręgowych, jak i apelacyjnych oraz w Sądzie Najwyższym)³⁸. Z kolei biorą także udział w rozpatrywaniu tzw. skargi nadzwyczajnej przez Sąd Najwyższy. Rozpoznawana jest ona w składzie dwóch sędziów orzekających w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych oraz jednego ławnika. W przypadku, gdy skarga nadzwyczajna dotyczy orzeczenia Sądu Najwyższego, jest ona rozpatrywana w składzie pięciu sędziów i dwóch ławników³⁹.

Przy kompleksowej ocenie całokształtu regulacji dotyczących ławników należy zwrócić uwagę na spójność ustroju i procedury w zakresie obecności ławnika

³⁶ A. Górski (red.), *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 30–31.

³⁷ J. Skorupka, *Jawność procesu karnego w toku jego historycznych zmian*, [w:] J. Skorupka (red.), *Jawność procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 29.

³⁸ P. Czarnecki, *Instytucja ławnika jako przejaw zasady udziału czynnika społecznego w postępowaniu karnym – perspektywa procesowa i ustrojowa*, [w:] T. Bojanowski (red.), *Prawne aspekty społecznej kontroli administracji publicznej*, Lublin 2022 s. 221

³⁹ Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 622, z późn. zm.

w systemie prawa jako czynnika społecznego. Niemniej badania empiryczne wskazują, że ławnicy są swoistym balastem dla ustawodawcy, a ich rola w istocie tylko realizuje konstytucyjną zasadę poprzez zarysowanie tej instytucji w procedurze karnej. Z drugiej strony, niezależnie od pozycji i uprawnień, od ławników wymagana jest aktywność tj. zadawanie pytań czy wykonywanie niektórych czynności tradycyjnie zaliczanych do kompetencji przewodniczącego składu orzekającego⁴⁰. Dlatego ławnikami powinny zostawać osoby doświadczone, aktywne i rzetelne – wtedy będą stanowić wartość dodaną w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Ponadto system powinien zostać usprawniony w wymiarze logistycznym i organizacyjnym w celu szerszej realizacji przepisów ustrojowych dotyczących ławników w konkretnej procedurze.

Podsumowanie

Czynnik społeczny stanowi integralny element wymiaru sprawiedliwości, który ma wpływ na społeczną ocenę orzekania. Konstytucyjne ramy dają ustawodawcy szeroką swobodę w określeniu mechanizmów i instytucji udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. *Prima facie* wydaje się, że powinien być on szeroki, jednak należy uważać, aby nie wylać dziecka z kąpielą – tj. nie powierzyć szerokich uprawnień obywatelom przy niskiej świadomości prawnej społeczeństwa oraz braku zaplecza logistycznego i organizacyjnego. Obecne uregulowania w zakresie realizacji zasady publiczności oraz współdziałania z obywatelami stanowią pewien kompromis. Aktualnie zarówno ustawodawca, jak i obywatele nie są gotowi na szersze zmiany.

W debacie publicznej od kilku lat omawiany jest temat wprowadzenia, czy też przywrócenia instytucji sędziego pokoju⁴¹. Względnie jest to słuszny postulat realizujący udział czynnika społecznego, ale w obecnych realiach nie można go zrealizować, ponieważ wiązałby się z reorganizacją całego sądownictwa powszechnego. Ewentualna zmiana powinna być skorelowana z innymi reformami, które rozwiązywałyby aktualne problemy procesu karnego np. przewlekłość po-

⁴⁰ P. Czarnecki, *Instytucja ławnika jako przejaw zasady udziału czynnika społecznego w postępowaniu karnym – perspektywa procesowa i ustrojowa*, [w:] T. Bojanowski (red.), *Prawne aspekty społecznej kontroli administracji publicznej*, Lublin 2022 s. 230.

⁴¹ Zob. A. Pogłódek (red.) *Instytucja sędziego pokoju w wybranych państwach europejskich*, Warszawa 2020; P. Mostowik, A. Pogłódek (red.), *Sądownictwo pokoju Rozwiązania zagraniczne z perspektywy krajowej*, Warszawa 2022; R. Kmiecik, Z. R. Kmiecik, *Sądy pokoju – anachronizm czy krok ku demokratyzacji wymiaru sprawiedliwości*, „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 7–8,; P. Kruszyński, J. Kil, J. Placek, *Sędzia pokoju i jego rola w rozwiązywaniu problemów polskiego wymiaru sprawiedliwości*, [w:] R. Piotrowski (red.), *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2021, s. 326.

stępowania karnego lub dysfunkcyjność postępowania przygotowawczego⁴². W dyskusji na temat sędziów pokoju pomijany temat logistyki oraz obsługi kancelaryjnej sędziego pokoju – co w polskich realiach ma fundamentalne znaczenie dla funkcjonowania sądu.

Niemniej jednak organ sędziego pokoju to aktualnie mrzonka w obliczu ostatnich zmian w wymiarze sprawiedliwości i nie zmieni tego nawet wniesiony przez Prezydenta RP projektu ustawy o sędziach pokoju do Sejmu⁴³. Należy skupić się na wzmocnieniu instytucji stanowiących fundament obecnego systemu oraz właściwie je uregulować. Jednocześnie powinien zostać zachowany aktualny kompromis w realizacji zasad publiczności i współdziałania.

Za jeszcze bardziej odległe trzeba ocenić postulaty dotyczące przywrócenia sądów przysięgłych. Były one obecny w Polsce pod zaborami i w II RP⁴⁴. Nie ma ona ani długiej, ani bogatej tradycji i należy traktować ją raczej jako przedmiot badań historyków prawa. Nawet w Wielkiej Brytanii toczą się dyskusje nad jej zniesieniem⁴⁵.

Natomiast można zastanowić się nad rozszerzeniem zakresu spraw, w których orzekałyby ławnicy – jednak w korelacji z poprawą zaplecza organizacyjnego i logistycznego. Potencjalne zmiany należy poprzedzić badaniami, ponieważ nieprzygotowane i niedostosowane zmiany prawne – niekoniecznie mogą pozytywnie wpłynąć na jakość pracy ławników, gdzie istotną rolę odgrywa czynnik ludzki.

Podobnie wygląda pozycja przedstawiciela społecznego. Ustawodawca mógłby wyodrębnić pewien zakres spraw, gdzie udział przedstawiciela jest obligatoryjny oraz przyznać mu uprawnienie do składania wniosków dowodowych. Niemniej tutaj także kluczową rolę odegra czynnik ludzki.

Należy podkreślić, że w obliczu wyzwań, przed którymi szeroko rozumiany wymiar sprawiedliwości niebagatelnego znaczenia nabiera udział czynnika społecznego. W związku z tym jeszcze większe znaczenie mają postulaty dotyczące wzmocnienia tych instytucji oraz zintegrowania ich z pracą organów wymiaru sprawiedliwości sensu stricto, a także zapewnienia odpowiednich warunków lo-

⁴² P. Kruszyński, M. Zbrojewska, *Nowy model postępowania karego ukształtowany nowelą do k.p.k. z 27 września 2013 r.*, „Palestra” 2014, nr 1–2, s. 55 i n.

⁴³ Projekt ustawy o sędziach pokoju skierowany do Sejmu, <https://www.prezydent.pl/prawo/wniesione-do-sejmu/prezydencki-projekt-skierowal-do-sejmu-projekt-ustawy-o-sadach-pokoju-41632> [dostęp: 9.02.2023 r.].

⁴⁴ J. Maziarz, *Sądy przysięgłych w II Rzeczypospolitej w praktyce Sądu Okręgowego w Krakowie*, Warszawa 2017, s. 389; P. Stachańczyk, *Sąd przysięgłych w ustawodawstwie karnym i doktrynie w Polsce w latach 1918-1929*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1989, t. 41, z. 1, s. 109–134; W. Daszkiewicz, *Projekt procedury dla przysięgłych z 1819 r.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1958, t. 10, z. 1, s. 125–152; W. Daszkiewicz, *Próby reform procesu karnego w Królestwie Polskim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1956, t. 8, z. 1, s. 209–257; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. I: X–XVIII w., Kraków 2002, s. 528–529 i 600–601.

⁴⁵ Zob. J. Żurko, *Historia ławy przysięgłych i jej przyszłość w sprawach karnych*, „Kultura Prawna” 2022, t. 5.

gistycznych oraz organizacyjnych. Jednak wszystkie zmiany o charakterze stricte procesowym powinny być poprzedzane zmianami ustrojowymi sądownictwa oraz procesu karnego. Wydaje się, że konieczna jest także rewizja przepisów Konstytucji RP.

Bibliografia

Literatura

- Banasik M., *Udział organizacji społecznej w postępowaniu administracyjnym*, „Internetowy przegląd prawniczy TBSP UJ” 2012, nr 1(8).
- Bojanowski T., *Prawne aspekty roli biegłego psychologa w przesłuchaniu małoletniego świadka*, [w:] M. Wielec, G. Ociecek, B. Oręziak, J. Repeć, K. Łuniewska (red.), *Współczesne problemy procesu karnego*, Lublin 2022.
- Boratyńska K. T., Chojniak Ł., Jasiński W., *Postępowanie karne*, Warszawa 2012.
- Czarnecki P., *Institucja ławnika jako przejaw zasady udziału czynnika społecznego w postępowaniu karnym – perspektywa procesowa i ustrojowa*, [w:] T. Bojanowski (red.), *Prawne aspekty społecznej kontroli administracji publicznej*, Lublin 2022.
- Czyżewska-Skalska A., *Udział czynnika społecznego w postępowaniu karnym jako gwarancja procesowa dla stron i innych uczestników procesu*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2017, nr 1.
- Daszkiewicz W., *Proces karny. Część ogólna*, t. 1, Poznań 1996.
- Daszkiewicz W., *Projekt procedury dla przysięgłych z 1819 r.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1958, t. 10, z. 1.
- Daszkiewicz W., *Próby reform procesu karnego w Królestwie Polskim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1956, t. 8, z. 1.
- Daszkiewicz W., *Przedstawiciel społeczny w procesie karnym*, Warszawa 1976.
- Gajda-Roszczyńska K., *Udział organizacji społecznych w sądowym postępowaniu cywilnym – uwagi de lege lata oraz de lege ferenda*, [w:] K. Markiewicz (red.), *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, Warszawa 2011.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2006.
- Górski A. (red.), *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, wyd. 6, Warszawa 2014.
- Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Komentarz do artykułów 1–296*, wyd. 4, Warszawa 2011.
- Iwaszkiewicz Z., *Poręczenie społeczne jako środek zapobiegawczy*, Warszawa 1974.

- Jagiełła J., *Udział organizacji pozarządowych w postępowaniu cywilnym dla ochrony praw obywateli*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Administracji AJD w Częstochowie Gubernaculum et Administratio” 2014, 1(9).
- Jakubik M., *Przedstawiciel społeczny w postępowaniu karnym*, Poznań 2014.
- Janusz-Pohl B., *Zasada udziału czynnika społecznego*, [w:] P. Wiliński (red.), *System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014.
- Jarzęcka-Siwik E., *Ograniczenie dostępu do informacji publicznej o przebiegu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 3.
- Kmieciak R., Kmiecik Z. R., *Sądy pokoju – anachronizm czy krok ku demokratyzacji wymiaru sprawiedliwości*, „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 7–8.
- Kruszyński P., Kil J., Placek J., *Sędzia pokoju i jego rola w rozwiązywaniu problemów polskiego wymiaru sprawiedliwości*, [w:] R. Piotrowski (red.), *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2021.
- Kruszyński P., Zbrojewska M., *Nowy model postępowania karnego ukształtowany nowelą do k.p.k. z 27 września 2013 r.*, „Palestra” 2014, nr 1–2.
- Łaszczycza G., Martysz C., Matan A., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2007.
- Marszał K., *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013.
- Maziarz J., *Sądy przysięgłych w II Rzeczypospolitej w praktyce Sądu Okręgowego w Krakowie*, Warszawa 2017.
- Mostowik P., Pogłódek A. (red.), *Sądownictwo pokoju Rozwiązania zagraniczne z perspektywy krajowej*, Warszawa 2022.
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1984.
- Nizieński B., *Przedstawiciel społeczny w praktyce sądów*, [w:] B. Hołyst (red.), *Społeczne przeciwdziałanie przestępczości. V Kongres Kryminologiczny Państw Socjalistycznych. Zakopane, 27–29 czerwca 1978 r.*, Warszawa 1980.
- Nowicki K., *Jawność zewnętrzna postępowania sądowego*, [w:] J. Skorupka (red.), *Jawność procesu karnego*, Warszawa 2012.
- Ocieczek G., *Instytucja świadka koronnego w ujęciu materialnoprawnym, karno-procesowym i empirycznym*, Warszawa 2022.
- Piotrowski R. (red.), *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2021.
- Płaza S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. I: X–XVIII w., Kraków 2002.
- Pogłódek A. (red.) *Instytucja sędziego pokoju w wybranych państwach europejskich*, Warszawa 2020.
- Prusak F., *Czynnik społeczny w procesie karnym*, Warszawa 1975.
- Sakowicz A. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz 2016*, Warszawa 2016.
- Sarnecki P., *Komentarz do art. 45 Konstytucji RP*, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 5, Warszawa 2002.

- Skorupka J., *Jawność procesu karnego w toku jego historycznych zmian*, [w:] J. Skorupka (red.), *Jawność procesu karnego*, Warszawa 2012.
- Stachańczyk P., *Sąd przysięgłych w ustawodawstwie karnym i doktrynie w Polsce w latach 1918-1929*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1989, t. 41, z. 1.
- Stefański R.A., *Przestępstwo rozpowszechniania wiadomości z postępowania karnego (art. 241 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 5.
- Tomkiewicz M., *Udział przedstawiciela społecznego w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 7–8.
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020.
- Waltoś S., *W dziesięciolecie obowiązywania Kodeksu postępowania karnego*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 4.
- Wieczorek K., *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w polskim i amerykańskim procesie*, Warszawa 2012.
- Wielec M., *Wartości analiza z perspektywy osobliwości postępowania karnego*, Lublin 2017.
- Wierciński A., *Przedstawiciel społeczny w polskim procesie karnym*, Poznań 1978.
- Wiliński P., *Świadek incognito w polskim procesie karnym*, Kraków 2003.
- Woźniewski K., *Przedstawiciel społeczny*, [w:] C. Kulesza (red.), *System prawa karnego procesowego*, t. 6, Warszawa 2016.
- Żurko J., *Historia ławy przysięgłych i jej przyszłość w sprawach karnych*, „Kultura Prawna” 2022, t. 5.

Orzecznictwo

Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 23 września 2016 r. sygn. II OZ 972/16, LEX nr 2494181.

Akty prawne i inne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471, z 2009 r., Nr 114, poz. 946.
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167

- Projekt ustawy o sądach pokoju skierowany do Sejmu, <https://www.prezydent.pl/prawo/wniesione-do-sejmu/prezydencki-projekt-skierowal-do-sejmu-projekt-ustawy-o-sadach-pokoju-41632> [dostęp: 9.02.2023 r.].
- Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego, t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2000, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 572, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe, t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1914, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz. U. z 2024 r. poz. 37, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 37, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 334, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 935.
- Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, Dz.U. 2015 poz. 21, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 62, z późn. zm.

Participation of citizens in the justice system – a criminal procedural perspective

Abstract

The subject of this article is an analysis of citizen participation in the administration of justice from a criminal-procedural perspective. The author discusses the entitlements of citizens arising from generally applicable laws. The entitlements arising from the two guiding principles of criminal trial – audience and participation – are analysed. He then moves on to a detailed discussion of institutions specific to criminal procedure – the participation of the public representative and jurors. The article concludes with a summary and *de lege ferenda* conclusions indicating potential directions of changes that may strengthen citizen participation in the administration of justice for the benefit of the functioning of a democratic state of law.

Keywords: Justice, citizen, members of the jury, community organisation, criminal proceedings, criminal trial.